

**В.В. Бойко, П.О. Оліщук, кандидати екон. наук, в.о. доцентів
Львівський національний аграрний університет**

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ІНІЦІАТИВ У СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни в національній економіці та сільському господарстві, зокрема, зумовили до виникнення негативних тенденцій розвитку сільських територій. Занедбаність соціальної інфраструктури, відсутність у достатній кількості робочих місць, міграційні процеси – все це призводить до “старіння” і “вимирання” українських сіл, які є, передусім, центром збереження суспільного, духовного та етнічного розвитку українського народу та держави в цілому. В умовах посилення негативних соціально-економічних тенденцій, дефіциту ресурсів і зниження підприємницької активності населення, визначальне місце у розвитку сільських територій посідають місцеві ініціативи сільських жителів. Актуалізація проблеми розробки організаційно-економічних заходів у напрямі стимулювання місцевих ініціатив загострюється також і в контексті трудової міграції до міських поселень, передусім, сільської молоді, що повинна стати основним генератором ідей та поступального соціально-економічного розвитку українського села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти розвитку місцевих ініціатив і сільських територій стали об'єктами досліджень у наукових працях таких учених як І. Белебега, В. Бакум, Ю. Губені, О. Павлов, С. Русанова, В. Ткачук та інші. Авторами змістовно опрацьовано питання самоуправління територіальних громад, організації місцевого самоврядування та реалізації державної політики розвитку сільських територій. Водночас, поглибленого дослідження потребують питання розробки організаційно-економічного інструментарію у напрямі стимулювання розвитку місцевих ініціатив у сільських територій.

Формулювання цілей статті. У процесі виконання дослідження ставилося завдання дослідити роль місцевих ініціатив у розвитку сільських територій, ідентифікувати передумови, що мають вплив на формування їх кількісних та якісних параметрів, розробити комплекс організаційно-економічних заходів стосовно активізації місцевих ініціатив.

Виклад основного матеріалу досліджень. Місцеві ініціативи є однією з ключових передумов соціально-економічного розвитку регіону, суспільства та держави в цілому. Термін “ініціатива” походить від латинського “initium” – і означає “почин, початок”. Тому ключовою сутнісною характеристикою ініціатив є започаткування і організація індивідуальної чи групової діяльності, спрямованої на досягнення конкретно поставленої мети. Своєю чергою, під місцевими ініціативами розуміють форму суспільно-економічних відносин між конкретними суб’єктами (місцевими жителями, територіальною громадою, органами державної влади та місцевого самоврядування тощо), що націлена на вирішення спільних проблем різностороннього характеру. Таким чином, місцеві ініціативи є однією з форм самоуправління населення.

Самоуправління є історичним явищем, що виникло з появою людського суспільства. На сьогодні, взаємодія управління на державному та місцевому рівнях притаманне будь-якій соціально-економічній системі. На формування особливостей та відмінностей самоуправління мають вплив такі чинники як історичний досвід самоуправління; звичаї і традиції в суспільстві; рівень освіченості та поінформованості населення; ступінь залежності суспільних процесів від адміністративного впливу тощо [5, с. 164]. На думку І. Белебехи та В. Бакум, саме самоорганізація та самоуправління сільських жителів безпосередньо визначають рівень взаємодії органів державної влади, суб’єктів господарювання та місцевої громади, на основі якої можна досягти позитивних змін у розвитку сільських територій [1, с. 59]. Самоорганізація сільського населення трансформується у конкретний вид місцевої ініціативи: економічної, соціальної, культурної, побутової, господарської, інфраструктурної, екологічної тощо. Місцеві ініціативи, з одного боку, є джерелом поступального розвитку сільських територій, а з іншого – безпосередньо залежать від рівня соціально-економічного розвитку цих територій. Така двостороння залежність вимагає використання комплексного підходу до розробки перспективних напрямів розвитку місцевих ініціатив зокрема та сільського розвитку в цілому.

Одним із напрямів стійкого розвитку сільських територій вчені виділяють комплексний розвиток неінтенсивного типу, який передбачає впровадження технологій і підходів, які є адаптованими до специфічних умов конкретного регіону та локальної громади. У цьому контексті важливим є збереження традиційних форм сільськогосподарського виробництва, народних промислів і таких незамінних природних чинників, як біорозмаїття, ландшафти та навколишнє середовище [2, с. 131]. Таким

чином, організація і розвиток місцевих ініціатив має відбуватися в органічній цілісній взаємодії дій сільської територіальної громади, органів місцевого самоврядування, представників бізнесу та інших суб'єктів у відповідності до природних, соціально-економічних, культурних та етнічних умов розвитку конкретної сільської території.

Слід відзначити, що на якісні та кількісні параметри розвитку місцевих ініціатив мають вплив конкретні передумови, ключовими серед яких, на нашу думку, доцільно виділити такі: 1) природно-кліматичні умови та територіальне розміщення сільської території, її відстань до стратегічних інфраструктурних об'єктів, районного та обласного центрів, потужних виробничо-промислових об'єктів тощо; 2) етнічні традиції та звичаї сільської громади; 3) наявний ресурсно-виробничий потенціал сільської території, її спеціалізація та можливості диверсифікації; 4) регіональна політика місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування; 5) рівень задоволення побутових та особистісних потреб сільських жителів, а також обсяги їх доходів; 6) суспільна та підприємницька активність сільського населення; 7) рівень згуртованості сільської територіальної громади до вирішення спільних проблем; 8) ступінь інтеграційних зв'язків економіки сільської території з економікою регіону.

Особлива роль у розвитку місцевих ініціатив та процесу їх реалізації відводиться лідерам сільських територіальних громад. Лідер – це особа, яка здатна впливати на поведінку інших людей без використання примусу, особа яку інші члени громади добровільно визнають авторитетною. Власне поєднання потенціалу сільських територій, потреб сільських громад та здібностей лідерів формує основу для організації та проведення місцевих ініціатив. На сьогодні, проблема формування лідерів у сільській місцевості є особливо актуальною, зважаючи на несприятливу демографічну ситуацію, відсутність робочих місць, а також нижчий рівень освіченості сільського населення, порівняно з міським. У населення є перестороги стосовно організації конкретних ініціатив, що зумовлено, по-перше, можливістю виникнення потужної протидії з боку державних органів місцевої влади та місцевого самоврядування; а по-друге – недосконалістю інституційного середовища та його надмірних ризиків. Ефективність місцевих ініціатив та їх успіх значною мірою залежать від рівня співпраці підприємців та влади, що повинна будувати на засадах формування соціально відповідального бізнесу. Інститути, що забезпечують поступальний розвиток суспільства та національної економіки загалом, залежать не лише від формальних обмежень (відповідності нормативно-

правової бази, фінансово-економічних регуляторів, інфраструктури ринку тощо), а й значною мірою від традицій, звичаїв, моральних норм, способу мислення тощо. Відсутність або недостатній вплив окремих інститутів можна розглядати як одну з основних перешкод на шляху розвитку місцевих ініціатив в сільській місцевості. Це, з одного боку, стримує розвиток сільських територій, а з іншого – спонукає до пошуку пріоритетних напрямів та ефективних методів удосконалення інституційного забезпечення цих процесів.

Як уже частково зазначалося, важливу роль для розвитку місцевих ініціатив у сільських територіях має місцеве самоврядування. У процесі управління місцевими справами територіальна громада та органи місцевого самоврядування вступають у взаємовідносини з питань вирішення проблем місцевих громад. Між суб'єктом (громадою) і об'єктом (органами місцевого самоврядування) налагоджується зв'язок: прямий (рішення, звернення, запит) і зворотний (доповідь, звіт, інформація про виконання). У свою чергу, ефективність цього зв'язку залежить від рівня взаємодії територіальної громади та органів місцевого самоврядування, єдності і узгодженості їхніх інтересів, соціальної спрямованості діяльності конкретних суб'єктів [4, с. 391]. З огляду на це, важливим аспектом є одночасне поєднання в особі представника органу місцевого самоврядування формального та неформального лідера.

Безперечно, що найбільш зацікавленими у реалізації місцевих ініціатив є безпосередньо сільські жителі. Адже, по-перше, лише вони можуть ідентифікувати актуальні суспільні проблеми, що потребують свого негайного вирішення, а по-друге, сільські жителі є найбільш зацікавленими суб'єктами прояву місцевих ініціатив. Водночас, як свідчать результати проведеного соціологічного дослідження готовність сільських жителів до прояву місцевих ініціатив є далеко неоднозначною (рис. 1). Найменша частка жителів не готових до реалізації ініціатив, спостерігається у віковій групі до 35 років (4,8%), що є цілком закономірним, адже, саме ці люди повинні бути рушійною силою соціально-економічного розвитку сільських територій. Негативним аспектом слід виділити те, що фактично кожний третій опитаний сільський житель не зміг дати однозначної відповіді у процесі опитування.

Аналізуючи проблему та причини недостатнього рівня прояву місцевих ініціатив у сільських територіях, варто враховувати те, що історично сільські жителі в Україні не завжди були надто активні (рис. 2).

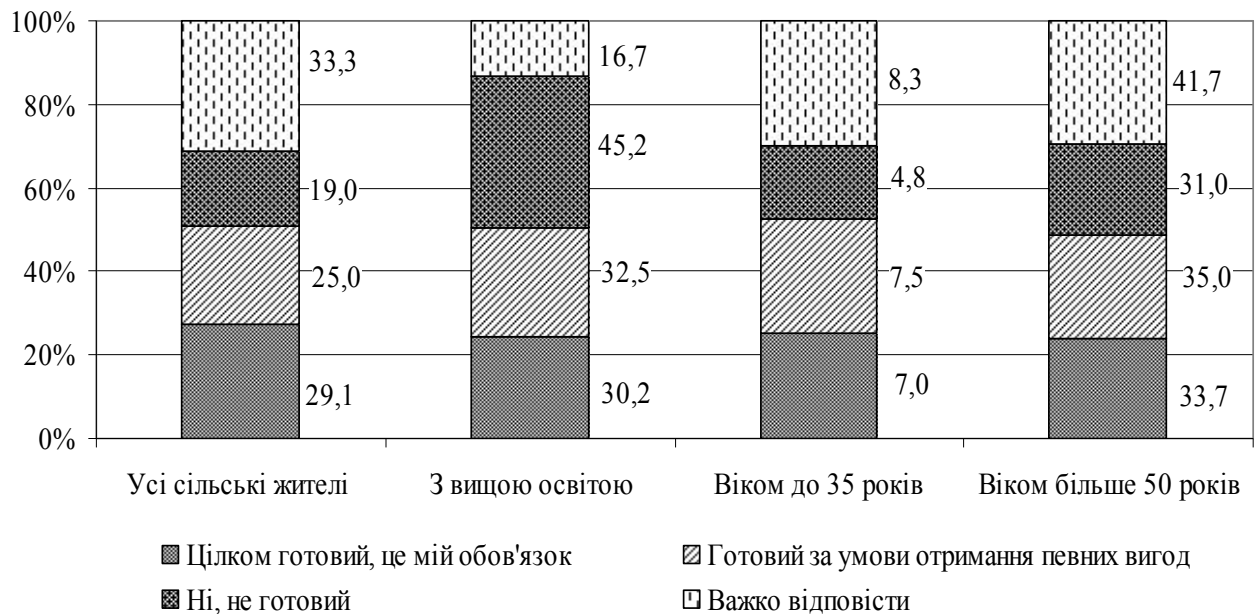
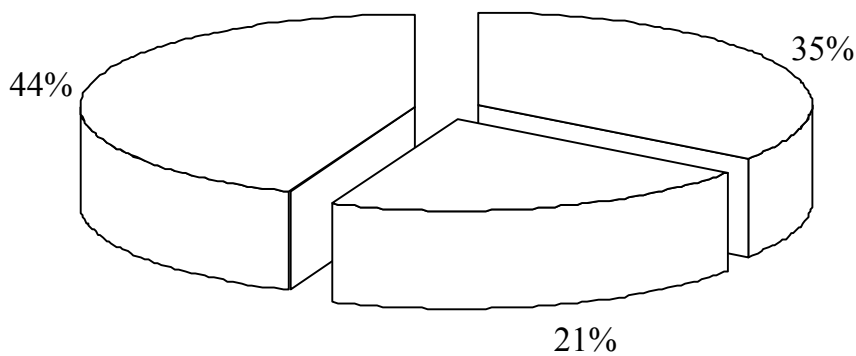


Рис. 1. Готовність сільських жителів до прояву місцевих ініціатив*.

*Джерело: складено на основі даних проведеного соціологічного опитування.

Як свідчать дані проведеного соціологічного дослідження, кожен п'ятий опитаний (21 %) вважає такі заходи недостатньо ефективними. Це пов'язано з тим, що змінюється генерація людей, для яких важливими є сучасні цінності, до яких належить, передусім, економічна вигода, яка доволі часто стримує стимули та розвиток місцевих ініціатив у сільських територіях. Також бачимо, що 44 % опитаних респондентів вважають, що недостатніми є стимули з боку державних органів місцевої влади та місцевого самоврядування. Така ситуація є наслідком як суб'єктивних чинників, що пов'язані з особистими інтересами чиновників, так і об'єктивних, які є результатом надмірної централізації влади, через що відсутні у достатній кількості повноваження та ресурси, передусім, фінансові для стимулювання розвитку місцевих ініціатив.

Наявність перешкод у розвитку місцевих ініціатив у сільських територіях вимагає розробки пріоритетних напрямів стимулювання розвитку місцевих ініціатив у сільських територіях на всіх ієрархічних рівнях управління. У контексті цього, слушною є думка О. Павлова, що політика сільського розвитку повинна мати комплексний характер, який знаходить свій вияв у пов'язаності її складників, які є наслідком взаємозалежності різних сфер життєдіяльності. Саме тому при формуванні напрямів відповідної політики треба дотримуватися взаємоузгодженості цих сфер [3]. Такий підхід забезпечить узгодженість інтересів суб'єктів суспільно-економічного обміну та мінімізацію ймовірності виникнення можливих конфліктів.



□ Загальна пасивність людей

■ Низька ефективність місцевих ініціатив

■ Відсутність стимулів з боку державних органів місцевої влади та місцевого самоврядування

Рис. 2. Розподіл думок респондентів стосовно причин недостатнього рівня прояву місцевих ініціатив у сільських територіях*.

*Джерело: складено на основі даних проведеного соціологічного опитування.

Розробка організаційно-економічних заходів стосовно активізації процесу розвитку місцевих ініціатив одночасно повинна здійснюватися як на державному, так і регіональному і локальному рівнях. Першочергово пріоритетними напрямками стимулювання розвитку місцевих ініціатив у сільських територіях з боку держави мають стати такі: 1) формування адекватного інституційного середовища розвитку місцевих ініціатив (розробка нормативно-правової бази, посилення ролі формальних інститутів над неформальними у процесі суспільно-економічного обміну, розбудова інституційної інфраструктури підтримки та забезпечення процесу розвитку місцевих ініціатив); 2) розробка стратегії та механізмів реалізації місцевих ініціатив, що передбачають чітку ідентифікацію джерел фінансування, виконавців і центрів відповідальності на кожному етапі їх впровадження; 3) продовження процесу спрощення реєстраційних і дозвільних процедур, пов'язаних з організацією та проведенням місцевих ініціатив; 4) підтримка, фінансування та розвиток інфраструктурних проектів у сільській місцевості; 5) усунення дисбалансів і диспропорцій у соціально-економічному розвитку сільських територій, налагодження і підтримка інтеграційних зв'язків між сільськими територіальними громадами.

Ефективність запропонованих заходів у напрямі стимулювання розвитку місцевих ініціатив, прийнятих на державному рівні значною

мірою залежить від рівня їх організаційної підтримки в рамках реалізації регіональної економічної політики. У контексті цього, ключовими заходами на регіональному рівні повинні стати:

- розробка програмних документів соціально-економічного розвитку сільських територій, що спрямовані на покращення їх інвестиційного клімату, включають механізми реалізації конкретних проектів, містять пріоритетні напрями диверсифікації сільської економіки та передбачають нівелювання її надмірної залежності від галузі сільського господарства;

- формування умов для розвитку горизонтально-вертикальних інтегрованих структур і залучення їх ресурсної та матеріально-технічної бази до підтримки процесів, пов'язаних з організацією місцевих ініціатив і досягнення їх стратегічних цілей;

- створення і розвиток регіональних шкіл лідерства, метою діяльності яких є проведення періодичних навчань для сільських лідерів стосовно практичних аспектів організації місцевих ініціатив;

- розвиток мережі агенцій регіонального розвитку та формування на їх базі інтелектуальних дорадчих центрів стосовно організації місцевих ініціатив, залучення ресурсних можливостей цих агенцій до реалізації пілотних соціально-економічних проектів у сільській місцевості;

- популяризація у засобах масової інформації ініціативного руху та підвищення ролі селянина у процесі прийняття рішень, пов'язаних із питаннями вирішення ключових соціально-економічних проблем села.

Дієвість наявного інституційного середовища розвитку місцевих ініціатив на державному і регіональному рівнях значною мірою залежить від параметрів і характеристик його взаємодії з суб'єктами локального (місцевого) рівня, забезпечення ефективності якої вимагає реалізації таких організаційно-економічних заходів: 1) підвищення ролі та впливу територіальної сільської громади у розробці стратегічних напрямів розвитку сільських територій; 2) пошук серед сільського населення лідерів, які здатні згуртувати навколо себе територіальну громаду та нести відповідальність за вирішення суспільних проблем; 3) залучення місцевого населення до процесу розробки і реалізації програмних документів соціально-економічного розвитку сільських територій; 4) формування і розвиток у сільських підприємців психологічних та економічних стимулів до організації, фінансування і проведення місцевих ініціатив; 5) розробка і реалізація органами місцевого самоврядування спільних проектів разом із сільською територіальною громадою; 6) формування в населення стимулів і відповідальності за вирішення проблем села; 7) організація та проведення культурно-масових заходів і залучення до них, передусім, сільської молоді, що повинна стати одним із ключових джерел розвитку місцевих ініціатив.

Висновки. В умовах посилення негативних дестабілізуючих процесів визначальна роль у вирішенні соціально-економічних проблем сільської територіальної громади і розвитку сільських територій відводиться місцевим ініціативам, якісні та кількісні параметри яких напряму залежать від рівня їх організаційно-економічної підтримки. Розробка і формалізація пріоритетних напрямів стимулювання розвитку місцевих ініціатив вимагає їх одночасної реалізації на державному, регіональному та місцевому рівнях на засадах узгодженості дій, інтересів і стимулів зацікавлених суб'єктів соціально-економічного розвитку сільських територій. Це дозволить мінімізувати негативні прояви і дисбаланси у ході реалізації місцевих ініціатив, а також забезпечить належний рівень їх ефективності.

Бібліографічний список: 1. Белебеха І.О. Самоорганізація сільських громад / І.О. Белебеха, В.В. Бакум // Вісн. аграр. науки. – 2008. – № 9. – С. 59-61. 2. Губені Ю.Е. Комплексний підхід до стійкого розвитку сільських територій / Ю.Е. Губені, П.О. Олищук // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 127-132. 3. Павлов О. Концептуальні засади державної політики розвитку сільських територій / О. Павлов. – [Елек. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=21&c=49>. 4. Русанова С.Ю. Щодо саморегуляції місцевого самоврядування / С.Ю. Русанова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия “Юридические науки”. – Том 22 (61). – № 2. – 2009. – С. 389-393. 5. Ткачук В.І. Проблема становлення самоуправління на сільських територіях в Україні / В.І. Ткачук, А.О. Соколова // Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: доповіді Міжнародного симпозіуму (Житомир, 16–18 травня 2007 р.), Державний агроекологічний університет. – Житомир, 2007. – С. 163-170.

Бойко В.В., Олищук П.О. Приоритетные направления стимулирования развития местных инициатив в сельских территориях. Исследована роль местных инициатив в развитии сельских территорий. Разработан комплекс организационно-экономических мероприятий в направлении активизации местных инициатив на государственном, региональном и локальном уровнях управления.

Boyko V., Olischyk P. Priorities stimulate local initiatives in rural areas. Priorities of stimulation of local initiatives development in rural areas. The role of local initiatives in rural area development is investigated. The complex of organizational and economic measures toward activation of local initiatives on national, regional and local levels of government is developed.

